



KENNISMAKEN MET DE STELLING VAN AMSTERDAM v1.1

RENÉ ROS & ALEXANDER SENGER



1

KENNISMAKEN MET DE STELLING VAN AMSTERDAM



De Stelling van Amsterdam is een 135 kilometer lange verdedigingslinie rond de hoofdstad. Op 15 tot 20 kilometer afstand van Amsterdam bouwde het toenmalige 'Departement van Oorlog', grotendeels tussen 1881 en 1914, een serie forten en andere militaire bouwwerken. Het gebied binnen deze kringstelling – het nationaal 'reduit' – was de laatste wijkplaats voor regering en krijgsmacht van het Koninkrijk der Nederlanden, van zodanige grootte (ca. 900 km²) dat die zich er langdurig zouden kunnen handhaven.

De Stelling omvat 36 forten, 2 kustforten, 2 vestingen, 4 batterijen en 2 kustbatterijen. Daarnaast is er nog een groot aantal inlaatsluizen, nevenbatterijen en magazijnen (geweest). Het hart van de verdediging werd echter gevormd door een drie tot vijf kilometer brede strook van onderwaterzettingen, 'inundaties' genoemd.

Door de voortschrijdende techniek van artillerie, infanterie, vliegtuigen, atoomwapens enzovoort, verloor de Stelling haar rol in de Nederlandse verdediging. Maar ook door het verdwijnen van de buitenlandse dreiging die na de Tweede Wereldoorlog juist omgevormd werd tot een bondgenootschappelijke verdediging.

De tand des tijds: een remise op Fort bij Abcoude.



Onder een Hollandse wolkenlucht ligt bij Uithoorn het Fort aan de Drecht. Een vijandelijke soldaat zou het moeilijk zien liggen, zo verscholen in het landschap.

Hoewel dus de militaire rol van de Stelling van Amsterdam is uitgespeeld, is haar invloed nog altijd groot. Militairen zijn nog nauwelijks aanwezig, maar de huidige ruimtelijke ordening en infrastructuur zijn er voor een verbazingwekkend groot deel op terug te leiden. Door de 'kringenwet', die bebouwing in de nabijheid van de forten beperkte om de toekomstige vijand geen dekking te bieden, is er in het gebied nauwelijks gebouwd. Maar nieuwe spoor- en autowegen moesten juist langs de forten komen te liggen, om zo de

'accessen' (toegangspunten) verdedigbaar te houden. Hierdoor ontstond een groen en open gebied, waarin het landschap behouden bleef en de natuur grotendeels zijn gang kon gaan. Niet voor niets is een deel van de forten eigendom van Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en het Landschap Noord-Holland. De Stelling van Amsterdam is in 1996 op de Lijst van het Werelderfgoed van de UNESCO geplaatst omdat het “mondiaal gezien van uitzonderlijke en onvervangbare waarde is”.



De groene uitstraling van het Fort benoorden Spaarndam, gelegen in het Recreatiegebied Spaarnwoude tussen Haarlem en Amsterdam.



Tegenwoordig worden de forten voor veel verschillende doeleinden gebruikt: wijnhandel, kinderopvang, fysiotherapie, wellnesscentrum, hotel, restaurant, museum en atelier zijn maar een paar voorbeelden.

Fiets- en wandelroutes leiden de recreant door de groene gordel, die dankzij de Stelling rond Amsterdam is ontstaan. Op sommige forten worden rondleidingen gegeven. De Provincie Noord-Holland werkt aan het realiseren van drie officiële bezoekerscentra.

Van de Stelling zijn de forten ontegenzeggelijk het meest zichtbaar en spreken ook het meest tot de verbeelding. Er is wat meer verbeelding nodig om de Stelling te zien als een samenhangend geheel van inundaties en als logistiek systeem. Toch is dat de essentie van dit unieke verdedigingswerk.

Dit e-book is bedoeld om u in kort bestek kennis te laten maken met de gehele Stelling van Amsterdam. Voor wie meer wil weten, verwijzen de links achterin dit e-boek naar een schat aan achterliggende informatie op het Internet. Hopelijk beleeft u er plezier aan en gaat u met andere ogen naar het gebied kijken.

Fietsers pauzeren bij een terrasje voor het bomvrije kruitmagazijn Steenen Paal in de Assendelver Zeedijk.

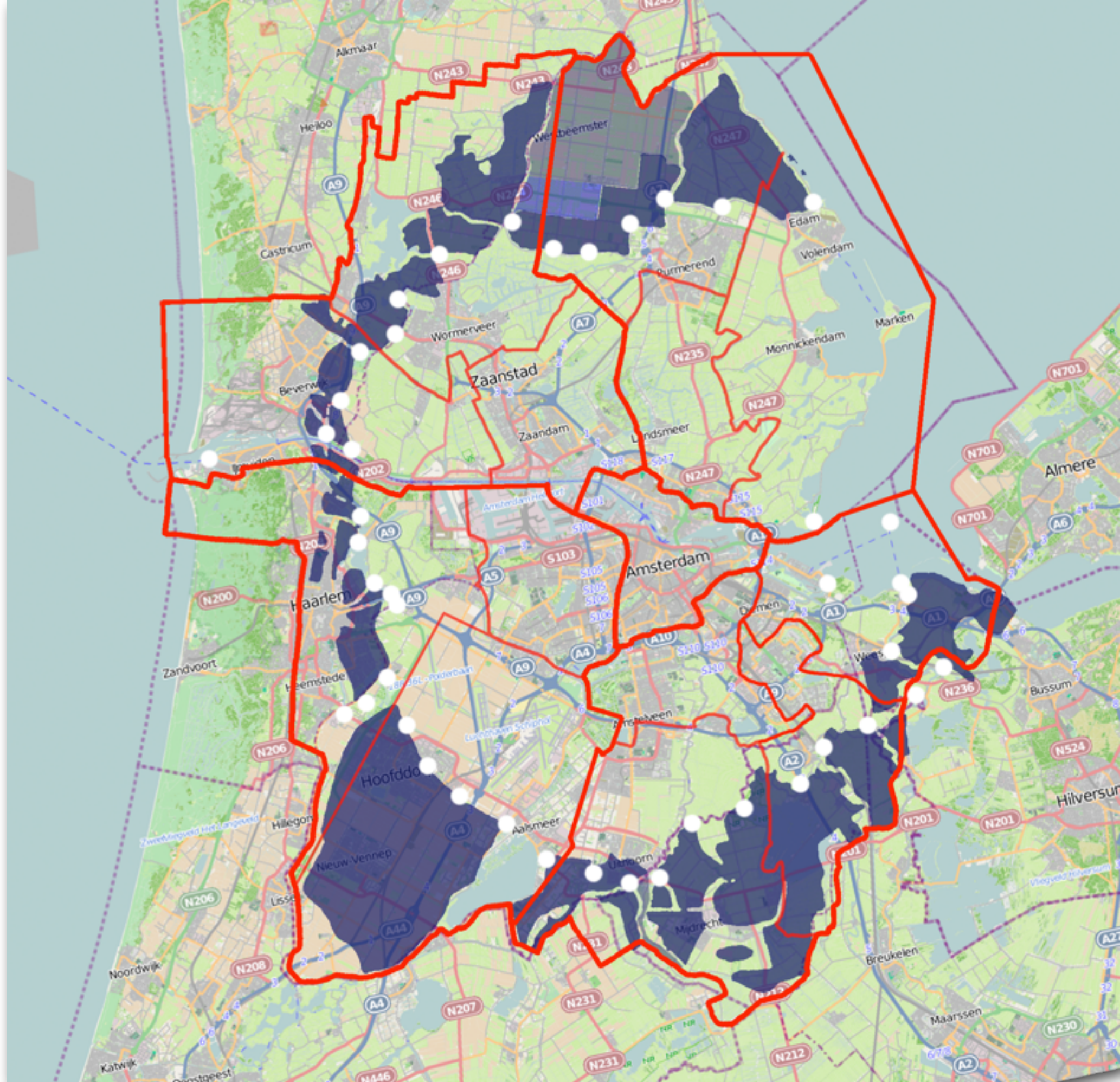


Een overzicht van de inundaties en forten van de Stelling van Amsterdam.
Met rode lijnen zijn de grenzen van de stelling, sectoren en groepen aangegeven.

Een overzicht van de sectoren en groepen vindt u op [deze pagina](#) van de website Stelling van Amsterdam.



[Ontdek de Stelling van Amsterdam met Layar op de smartphone.](#)





2

PROLOOG

Amsterdam is vermoedelijk rond het jaar 1000 ontstaan op de oever van de rivier de Amstel. Omstreeks 1275 moet een kasteel zijn gebouwd, dat rond 1300 alweer is gesloopt. Rond de stad, met toentertijd 1000 inwoners, werden in 1346 stadswallen aangelegd met palissaden en drie poorthuizen. Van deze allervroegste stadswallen zijn geen restanten meer aanwezig.

De Batterijen aan het Gein zijn oorspronkelijk aangelegd als onderdeel van de Posten van Krayenhoff.



De Waag in Amsterdam is de vroegere St. Anthoniespoort.



Luchtfoto van het Bastion Haarlem.



De Montelbaanstoren.

In 1481 begon de bouw van de eerste stenen stadsmuur, met imposante torens en poorten, die rond 1494 gereed zou zijn en de Hollandse stad beschermden tegen de Utrechtse en de Gelderse. Toen was de stadsmuur al verouderd door de introductie van buskruit. Van deze stadsmuur bestaan nog meerdere onderdelen zoals de Schreierstoren, de St. Anthoniespoort (Waag), Montelbaanstoren en deels de Regulierspoort (Munttoren).

Van 1609 tot 1613 en van 1658 tot 1663 werd Amsterdam omgevormd tot een moderne vestingstad met aarden wallen, 26 vooruitstekende bastions en een brede gracht. Die gracht is nog herkenbaar als de Singelgracht, met golvingen waar de bastions lagen. Het bastion Haarlem is het best herkenbaar.

Vestingsteden waren omzoomd door permanente werken, maar verdedigingslijnen werden aanvankelijk alleen aangelegd wanneer er een oorlog uitbrak. Het kon namelijk wel maanden duren voordat de vijandelijkheden daadwerkelijk begonnen. Naarmate echter de oorlogvoering sneller en dynamischer verliep en het aanleggen van verdedigingswerken meer tijd ging kosten, moesten al in vreedstijd voorbereidingen getroffen worden.



In augustus 1799 landden de Engelsen en Russen bij het huidige Julianadorp. Het was de eerste keer dat Amsterdam vanuit het noorden werd aangevallen.

Er werd een 26 km lange polderstelling ingericht, de "Linie van Noord-Holland". De inundaties werden door 3.000 tot 4.000 manschappen bewaakt. De rest, 22.000 manschappen, was in de duinen opgesteld. De aanval van de Engelsen en Russen was zoals verwacht op de duin- en geestgronden gericht en kon met een gevecht bij Castricum worden afgeslagen, waarna de verslagene zich terugtrok.

In het voorjaar van 1800 werd voor een nieuwe Engelse aanval gevreesd. Ter versterking van het front door de duinen werden ten noorden van Beverwijk lunetten aangelegd. Deze verdedigingswerken werden later "Linie van Beverwijk" genoemd.

In 1805 vreesde de Bataafse Republiek opnieuw een Engelse inval, terwijl de eigen troepen elders onder Napoleon streden. Mede daarom werd in 1809 en 1810 een inundatie-stelling aangelegd, die tegenwoordig de naam "Posten van Krayenhoff" draagt naar de ontwerper Baron Cornelis Krayenhoff.

Het monument ter herinnering aan de Russische soldaten die bij Bergen sneuvelden.

Vooraf na de afscheiding van België in 1830 wilde het kleine Nederland zich, als bufferstaat tussen de grootmachten Groot-Britannië, Frankrijk en Pruisen/Duitsland, zo afzijdig mogelijk houden van de Europese politiek en de bijbehorende spanningen. Door het opzetten van een stevige krijgsmacht wilde men deze neutraliteit politiek kracht bij zetten, maar er werd juist bezuinigd. Het leger en de regering wilden Amsterdam als 'nationaal reduit' gebruiken, bedoeld als laatste wijkplaats voor landsregering en krijgsmacht, van zodanige grootte dat zij zich er langdurig zouden kunnen handhaven.

Dit leidde tot de Wet tot regeling en voltooiing van het vestingstelsel (Vestingwet) van 1874 waarin werd bepaald dat er een Stelling van Amsterdam zou komen.

De aanleg van de Stelling vond niet zonder discussie plaats. Voor, tijdens en na de bouw waren er personen die vonden dat forten en vestingen (de dode weermiddelen) ouderwets waren en het geld besteed moest worden aan de soldaten in een 'veldleger' (de levende weermiddelen). De regering en het parlement kozen echter voor beide.

De soldaat als levend weermiddel met zijn geschut op een dood weermiddel: waarschijnlijk Fort bij Hinderdam in de Vecht bij Nederhorst den Berg.





3

BOUW

Alhoewel de besluitvorming over de bouw van de Stelling nog niet rond was, werd in 1881 begonnen met de bouw van het Fort bij IJmuiden. Dit diende ter verdediging van het Noordzeekanaal, dat in 1876 gereed was gekomen.

Minister van Oorlog Reuther ontvouwde zijn voorstel van de Stelling in de vestingsbegroting op de derde dinsdag van september in 1880.



Het Fort in de Botshol is niet voltooid met bomvrije gebouwen. Het is het beste voorbeeld van een verdedigbaar aardwerk.

Voordat het voorstel kon worden aangenomen stemde de Tweede Kamer in december 1880 voor verder onderzoek.

Een jaar later kreeg minister Reuther wel de steun van de Tweede Kamer. Er ontstond echter alweer snel discussie over het type forten.

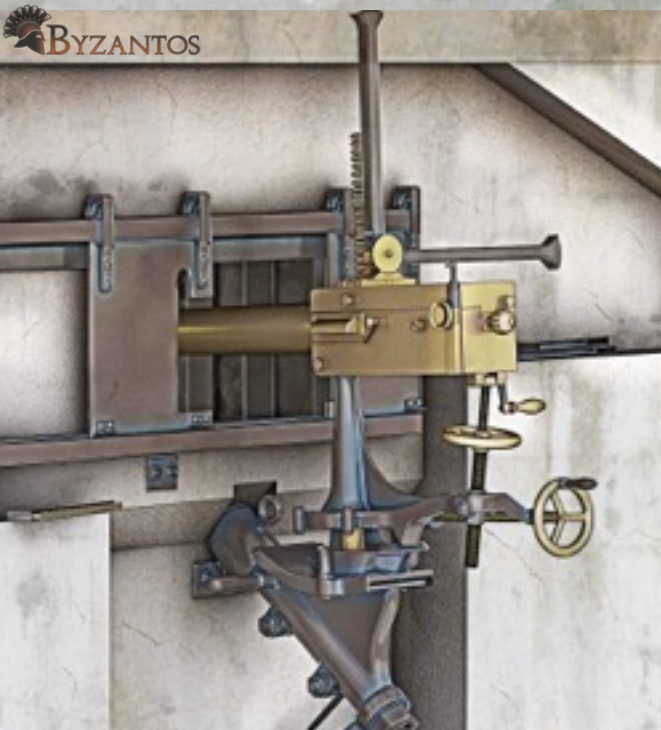
De ondergrond van de locaties van de te bouwen forten vereiste het weggraven van veen en klei, het inbrengen van een zandpakket en een langdurig inklinken daarvan. Later werd er

ook eerst geheid omdat zand alleen toch niet altijd voldoende was.

Fort bij Abcoude kwam in 1886 gereed en een jaar eerder was een rapport over de nieuwe, krachtige, brisante granaat verschenen. De bouw van de overige werd stopgezet en, na beproevingen met de Schietdoelen bij Schoorl, werd een ondiep maar breed fortmodel ontworpen dat minder kwetsbaar zou moeten zijn.



Een computerrendering van 6 cm geschut voor de achterwaartse verdediging van een fort.



Een computerrendering van een Gardner M'90 mitrailleur.



Een hefkoepegelgebouw met een geheven koepel.

Reuther's opvolger Seyffardt had daarna haast en besloot de grondlichamen om te werken tot verdedigbare aardwerken, zonder bomvrije gebouwen. Deze metamorfose werd in de periode 1894-1897 uitgevoerd onder de naam "het Kleine Plan".

Gelijktijdig werden de inundatiemiddelen en andere infrastructuur, zoals gemeenschapswegen, aangelegd.

De vertraging werd mede veroorzaakt doordat elk jaar de vestingsbegroting door een steeds zuinigere Tweede Kamer goedgekeurd moest worden. In 1897 gaf die toestemming voor bomvrije gebouwen voor de linie Liede-Spaarndam en bij Vijfhuizen, Veldhuis, St. Aagtendijk en Velsen. Vanwege de kwetsbaarheid van de smalle inundaties werd hier begonnen met de bouw.

De meeste forten werden uitgerust met twee stuks 6 cm hefkoepegelgeschut. De forten van na 1907 waren ook voorzien van mitrailleuropstellingen in de frontwal. En in elke keelkazemat was ruimte voor twee '10 cm brons' of twee 7 cm kanonnen voor het geven van 'groot flankement' over het naast het fort gelegen terrein. Ook zijn er in de keelkazemat minstens twee affuiten voor mitrailleurs voor de nabij-verdediging aan de 'keel'.

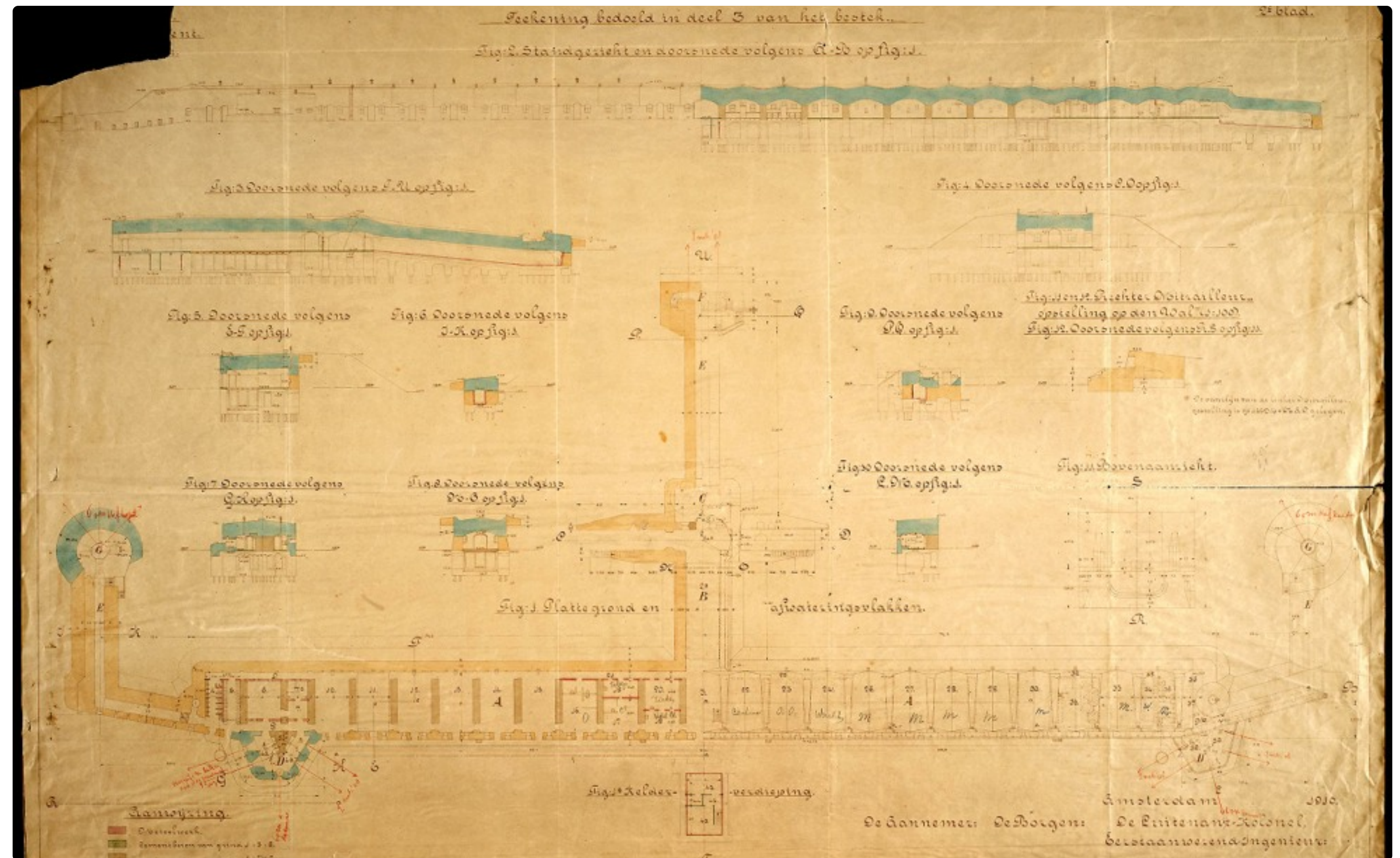


Van 1902 tot 1908 werden ook diverse betonnen 'nevenbatterijen' gebouwd als vervanging van geplande aarden batterijen. Deze nevenbatterijen waren tussen de forten aangelegd om het zware geschut te verspreiden over het terrein en daardoor minder kwetsbaar te maken.

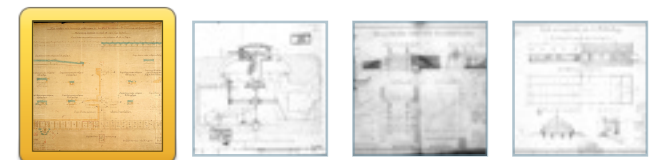
Ook op andere manieren kreeg de Stelling vorm, zoals de bouw van verschillende centrale depots. En in 1916 kreeg de Stelling er zelfs een vliegkamp bij: Schiphol. Ook werden 'inrichtingen' naar binnen de Stelling verhuisd. De 'Artillerie-Inrichtingen' bijvoorbeeld, verhuisde van Delft naar Zaandam.

Toen de Eerste Wereldoorlog begon was de Stelling nog niet voltooid. Fort bij Kwadijk en Fort bij Muiderberg waren in aanbouw en Fort bij de Winkel en Fort in de Botshol zijn nooit verder gekomen dan verdedigbare aardwerken.

**Een nevenbatterij in de
Geniedijk Haarlemmermeer.
In de achtergrond ligt het
Fort bij Aalsmeer.**



Plattegrond van het Fort benoorden Purmerend.



In 1911 stelde Stellingcommandant Van Nooten een plan op voor de "uitbreiding of wijziging, afwerking en inrichting der Stelling". Dit plan werd goedgekeurd door de Generale staf maar is door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog en de daardoor gewijzigde inzichten nooit volledig uitgevoerd.

Fort bij Abcoude en Fort Uitermeer zouden zelfs herbouwd worden tot een modern Stelling-fort. Ook de plannen voor de permanente vleugeluitbreidingen naar de kust zijn nooit uitgevoerd.

Uiteindelijk is er 33 jaar gebouwd en ongeveer 40 miljoen gulden uitgegeven. Dat is zo'n anderhalf keer zo veel als oorspronkelijk geschat. Omgerekend naar het huidige prijspeil (van 1905 naar 2012) zou het ongeveer 470 miljoen euro gekost hebben.

De Liniewal Geindijk - Nigtevecht is een van de speciaal aangelegde dijken en kades om inundatiewater tegen te houden en wapens achter op te stellen. De knotwilgen horen bij de oorspronkelijke camouflerende beplanting.





4

PROVIANDERING

Op 1 januari 1904 was de Stelling bedoeld om 672.766 burgers een beleg van een half jaar te laten doorstaan. Dat betekent dat er voor al het water, voedsel en brandstof gezorgd moest worden die alle militairen en burgers dan verbruiken, maar ook voor de veestapel: stro, hooi, voer en diergeneesmiddelen.



Bovendien diende men rekening te houden met een bevolkingsgroei in de volgende tien jaar tot 750.000 zielen en met mogelijk 200.000 extra militairen binnen het gebied van 900 km². Een aantal van één miljoen personen werd als richtgetal gebruikt. Er werd onder andere op toegezien dat een minimum hoeveelheid voedingsmiddelen altijd binnen de Stelling aanwezig was. In het 'Gemeentelijk Handelsentrepot' in Amsterdam lag een belangrijk deel van deze levensmiddelen opgeslagen.

Om militaire redenen vielen de duinwaterleidinggebieden buiten de Stelling. Daarvan kon tijdens een beleg dus geen gebruik worden gemaakt. In Amsterdam zijn daarom bij grote rijks- en gemeentegebouwen een onbekend aantal regenwaterkelders aangelegd. Door problemen met de kwaliteit van het drinkwater werd afgezien van het gebruik van regenwaterkelders. In 1890 werd nabij Fort bij Het Nieuwe Meer voldoende grondwater gevonden. In 1899 werd begonnen met de bouw van de Militaire Drinkwatervoorziening en zijn in totaal 106 bronnen geboord in de Riekerpolder die het drinkwater moesten kunnen leveren voor "600.000 hoofden en 8.000 á 9.000 paarden" (1892).

De ontijzeringsinrichting, een van de onderdelen van de Militaire Drinkwatervoorziening bij Amsterdam-Sloten.



De gebouwen van de voormalige Artillerie Inrichtingen, nu deel van het Hembrugterrein, in Zaandam.



De Oranje Nassau-Kazerne in Amsterdam.



De Graansilo Korthals-Altes voor de graanvoorraad.

Aankopen van tarwe en meel in crisistijd werd niet mogelijk geacht, omdat er in zo'n periode dan waarschijnlijk weinig op de markt zou zijn. De "Vorming van een vasten voorraad van Rijkswegen" werd aanbevolen. Voor het malen van het graan zou een Rijksmeelfabriek opgericht kunnen worden. Het is niet bekend of deze plannen ook daadwerkelijk zijn uitgevoerd. De Graansilo 'Korthals Altes' te Amsterdam en de Stoommeelfabriek 'Vrede' te Zaandam zijn door private ondernemingen gebouwd met een beoogde functie in de Stelling. Het is niet duidelijk of hier sprake was van aanmoediging of financiële bijdragen van het Rijk.

De spoorwegmaatschappijen werden verplicht een bepaalde minimum hoeveelheid kolen op voorraad te houden. En bij de Artillerie Inrichtingen werd in 1899 een groot steenkool-depot van de Koninklijke Marine gebouwd. Er werden ook succesvolle proeven genomen met het winnen van turf uit de Akerpolder. Een voorraad turf werd op het Algemene Verdedigingspark bij de Hembrug aangelegd. De aanleg van de Petroleumhaven bood voldoende opslag van lichte brandstoffen.



Een groepsfoto uit 1916 van de leden van de permanente Commissie Verplegingsmiddelen bij hun kantoor in het Burgerweeshuis in Amsterdam, tegenwoordig het Amsterdam Museum.

De Commissie Verplegingsmiddelen (verpleging=verzorging) stelde een lijst op van geneesmiddelen voor humaan en dierlijk gebruik. Ongeveer 8.000 ziekenhuisbedden achtte men nodig voor de verpleging van de gewonden tijdens een beleg. Naast het Rijks Militair Hospitaal konden daarvoor twee Gemeenteziekenhuizen en 17 particuliere ziekeninrichtingen of tijdelijke hospitalen worden gebruikt.

In tijden van crisis zouden diverse goederen binnen de Stelling gebracht worden en kon een uitvoerverbod van de normaal aangevoerde goederen worden afgekondigd waardoor extra opslagcapaciteit nodig was. Voor opslag van alle extra hoeveelheden goederen werd een lijst samengesteld van pakhuizen in Amsterdam. Deze lijst beslaat 19 pagina's met namen, adressen en capaciteit van de pakhuizen in Amsterdam. Die waren in totaal goed voor 216.825 ton opslagcapaciteit.



Landelijke voorzieningen en magazijnen, ook voor de Nieuwe Hollandse Waterlinie, bevonden zich in Amsterdam zodat, bij een onverwachte val van die linie, de voorraden binnen de Stelling veiliggesteld zouden zijn.

Gelukkig is nooit duidelijk geworden of deze voorzieningen in werkelijkheid voldoende zouden zijn geweest. De bevolking van het gebied mocht in ieder geval niet explosief toenemen, want dan zou er een probleem ontstaan.

De gevel met hoofdingang van het Rijks Magazijn van Geneesmiddelen aan de Sarphatistraat in Amsterdam.



5

INUNDEREN

Het gebied rond Amsterdam bestaat nog steeds uit polders en uitgeveende plassen en is doorgaans laaggelegen en erg nat. Bij een vijandelijke aanval zouden de polders, door een grote hoeveelheid water binnen te laten, geïndeerd worden. De laag water was 20 tot 30 centimeter diep; te diep om met zware wapens te doorwaden, te ondiep om boten te gebruiken.



Voorjaar 1944. De Duitse bezetter heeft de grote Inlaatsluis in de Zuidelijke Beemsterringdijk opengezet om de Beemster te inunderen.



Een peilmerk op de Inlaatduiker aan de Starnmeerpolder.



De natte gracht van het Fort benoorden Spaarndam.

Hierdoor werd de aanvaller gedwongen om over de toen aanwezige smalle landwegen en dijken, de accessen, aan te vallen.

De verdediger moest zich wel veel moeite getroosten om op deze accessen verdedigingswerken aan te leggen. Maar door dit in vreedstijd te doen had hij een niet in te lopen voorsprong. De aanvaller zou in het natte landschap veel moeite moeten doen om de accessen te gebruiken en om zelf verdedigingswerken aan te leggen.

Nee, van een watervlakte droomt alleen de verdedigende generaal...

Voor het 'stellen' (uitvoeren) en onderhouden van de inundaties waren twee zaken van belang: een goede wateraanvoer en sluisen om het aangevoerde water te verdelen en in de polders te brengen. De sluisen zijn onder te verdelen naar 'inundatiesluisen', 'damsluisen' en aangepaste civiele 'schutsluisen'.

In een aantal gevallen was er ook sprake van een 'overlaat'. Dat is een lager deel van een polderdijk, waarover water zal instromen bij een hoger waterpeil van het boezemwater.



Een proef van een met paarden bespannen stuk geschut in een inundatie.

Om de inundaties te kunnen stellen was de controle over de waterwerken essentieel. De aanvoer en het behoud van voldoende water was cruciaal. De aanvaller moest zo weinig mogelijk kans krijgen de aanvoer en de inundaties nadelig te beïnvloeden door het water te blokkeren of juist inundaties te overvoeren. Om de inundaties te kunnen stellen was tijd erg belangrijk. De aanvaller moest worden opgehouden om voldoende water van

buiten de Stelling aangevoerd te krijgen. Als de bemaling van een polder voor een paar dagen gestopt kon worden, was dat voor de meeste polders – door kwelwater en neerslag - vaak al voldoende.

Voor het handhaven van een inundatie in een polder konden de normale waterwerken worden gebruikt zoals schutsluizen en gemalen. Het inundatiepeil ligt hoger dan het normale polderpeil, zo'n vijf decimeter, maar het op peil

houden vereiste op zich geen extra maatregelen. Voor het stellen van de inundatie waren echter wél extra waterwerken nodig: inundatiesluizen. Deze werken zijn door de Genie, met vergunning van het betreffende polderbestuur, aangelegd met gelden uit de begroting van het Ministerie van Oorlog.

Extra waterwerken, damsluizen of doorlaatsluizen genoemd, waren ook nodig om te voorkomen dat water buiten de polders zou wegstromen of een te groot gebied onder water kwam te staan.

Voor de aanvoer van inundatiewater werden bestaande civiele schutsluizen aangepast. Om een schutsluis als inlaatsluis te kunnen gebruiken moesten de deuren tegen hoog water in geopend kunnen worden, bijvoorbeeld met een toldeur. Een toldeur is een sluisdeur waarvan het draaipunt niet bij één van de uiteinden zit, maar enigszins uit het midden van de deur. Door de deur bij gelijke waterhoogte te sluiten kan deze vervolgens bij ongelijke waterhoogte makkelijk geopend worden. Dan draait de deur beheerst en zonder schade een kwartslag open en stroomt het water door de sluis.

De bomvrije damsluis in de Kagertocht, in de Liniewal Aagtendijk - Zuidwijkermeer, was bedoeld om in oorlogstijd het inundatiewater aan de andere kant van de liniewal te houden.





6

GEBRUIK

Tijdens de bouw van de Stelling zijn eerst de verdedigbare aardwerken en later de bomvrije gebouwen in gebruik genomen zodra deze per locatie gereed waren. Dat wil natuurlijk niet zeggen dat de forten en batterijen permanent bezet waren. De meeste manschappen waren oproepbare dienstplichtigen.



Het Fort bij Nigtevecht met de bomvrije gebouwen binnen de gracht. Buiten de gracht staat een houten bergloods, meestal genieloods genoemd.

Vanaf de oprichting was de Stelling verdeeld in vier sectoren die verder waren opgedeeld in groepen en tenslotte in vakken, met daarin forten. Elk van deze instituten had in oorlogstijd een eigen commandant en staf.

In vreedestijd waren de forten onbezet en in oorlogstijd zouden 10.000 manschappen de beveiligingsbezetting vormen. Zij bestond vooral uit de Landweer, oudere lichten dienstplichtigen.

Na een doorbraak van de Nieuwe Hollandse Waterlinie zou de beveiligingsbezetting versterkt worden met het teruggetrokken leger. In vreedestijd was de meeste inventaris van de forten en het veldgeschut in de 'bergloods' opgeslagen om het uit het vochtige fort te houden.



Hét grote voordeel van een inundatielinie is dat met relatief weinig mankracht een groot gebied verdedigd kon worden. De geïndeerde terreinen vereisten slechts een lichte verdediging en ook de zwakke plekken/accessen konden met beperkte middelen verdedigd worden.

Nadeel is echter dat ook de verdediging niet door het geïndeerde gebied in de aanval kan.

In Nederland gold in die tijd de 'Kringenwet' uit 1853 waarin werd bepaald wat er binnen bepaalde kringen rond een verdedigingswerk wel en niet gedaan mocht worden. Wat er in de kleine kring (300 m.), de middelbare kring (600 m.) en de grote kring (1000 m.) gebouwd mocht worden hing af van de klasse waartoe het vestingwerk behoorde. In geval van oorlog kon alles binnen die kringen gesloopt worden om een vrij schootsveld te krijgen. De Kringenwet is tot november 1963 van kracht gebleven.

Naar aanleiding van de Eerste Wereldoorlog besloot men in 1921 het idee van een nationaal reduit te laten vallen. De Stelling maakte daarna deel uit van de Vesting Holland. Zij vormde daarvan de noordzijde. De oostzijde werd gevormd door de Nieuwe Hollandse Waterlinie.

Ten zuiden van de Vesting Weesp is de grootste verzameling houten kringenwet-gebouwen te vinden, zoals hier aan het Molenpad.

Om de manschappen te bekwamen in het voeren van een vestingoorlog werden oefeningen gehouden. Pas sinds 1875 werden jaarlijkse veldmanoeuvres gehouden; na 1907 tweejaarlijkse veldmanoeuvres met in de tussenliggende jaren een vestingoefening. De meeste oefeningen, in de Stelling en elders, vonden tijdens de mobilisatie van 1914-1918 plaats. De oefening waarover het meest bekend is, werd in september 1912 gehouden en vond plaats in een deel van de Stelling in de omgeving van Uithoorn.

De oefeningen leverden veel leerstof op: slechte voorbereidingen, vertragingen door gebrek aan materialen en een verre van optimale bevelstructuur.

Door soldaten voortgetrokken stukken artillerie tijdens de oefening van september 1912.



INTERACTIEF 6.1 De onderdelen van Fort bij Uithoorn als voorbeeld van een fort.





7

OORLOG

Nederland had als klein land geen andere keus dan een neutraliteitspolitiek te volgen. Hetgeen niet in een internationaal verdrag was erkend maar zelf-verklaard. Het gemobiliseerde oorlogsleger was kleiner dan het Pruisische/Duitse vredesleger waarmee we bovendien een grens deelden. De andere grootmachten, Frankrijk en Engeland, waren van ons gescheiden door respectievelijk België en de Noordzee.



Het Fort bezuiden Spaarndam is een van de forten waar honderden soldaten hielpen de neutraliteit kracht bij te zetten.

Nederland was bovendien zo klein, dat een vijand het halve land al onder de voet zou hebben gelopen vóór de mobilisatie voltooid was. De Nederlandse regering was van mening dat zij aan de rivierdelta, tussen de drie grootmachten, dermate strategisch lag dat geen van de grootmachten een bezetting door een ander zou dulden.

Welbeschouwd realiseerde Nederland een deel van de verdediging van alle drie de grootmachten. Maar wel moest heel strikt naar alle kanten verdedigd worden. Zouden we de

kustverdediging tegen de Engelsen veronachtzamen, dan was dat wellicht voor de Duitsers een reden Nederland te bezetten. Viel een van de grootmachten Nederland binnen, dan werd aangenomen dat hun tegenstander een bondgenoot van Nederland zou worden.

Die neutraliteit moest daadkrachtig gehandhaafd worden. Daarvoor waren verschillende linies aangelegd en de dienstplicht aangepast. Binnen het systeem van verdedigingslinies was als nationaal reduct de Stelling van Amsterdam aangelegd. Ook die

was ingericht om zich naar alle zijden te kunnen verdedigen in afwachting van een bondgenoot. Zolang de Nederlandse vlag in de hoofdstad zou wapperen, had die bondgenoot nog een reden om te hulp te komen. Het is onwaarschijnlijk dat er ook maar één Nederlander echt wilde, dat de Stelling en andere linies gebruikt zouden worden. Het was een soort landsverzekering voor vrede.

Hoewel Duitse spionnen in 1903 onder de indruk waren van de Stelling, ondanks de slechte organisatie en versterkingen, is het onduidelijk of dat de oorzaak is van het behouden van de neutraliteit. De reden dat die door de oorlogvoerende partijen

gerespecteerd werd, zal waarschijnlijk meerdere oorzaken gehad hebben. Alle partijen hadden bijvoorbeeld belang bij neutrale landen als doorvoerhaven om economische blokkades te omzeilen. Dat gold vooral voor de Duitsers, die te maken hadden met een Engelse zeeblokkade.

Al per 1 juli 1913 was de Vestingartillerie op een zestal forten bij het Noordzeekanaal gelegerd, maar pas op 31 juli 1914 werd de algehele mobilisatie afgekondigd en kwamen de dienstplichtige militairen in de forten terecht. Op 2 augustus waren alle troepen in de Stelling gelegerd. Enkele dagen later was de 'verdedigings-

Een Duitse karikatuur van Europa tijdens de Eerste Wereldoorlog. Nederland ligt er, met Portugal, Zwitserland en Denemarken, als neutraal land tussen.



Ter vermaak kochten soldaten van het Fort bij Hoofddorp een piano bij een winkel in Amsterdam. Ze waren bijna bij het fort terug toen ze voor deze foto poseerden.



bezetting' van 10.000 soldaten gevechtsklaar; 7.500 van hen in de forten, 2.500 als reserve in kazernes en barakken.

Aanvankelijk waren de meeste soldaten druk bezig met het inrichten van de forten (bv. luisterposten, prikkeldraadversperringen) en barakken. Ook werd er veel geoefend in het bedienen van het geschut. Korporaal Theo Thijssen schreef al op 12 september 1914: "Het militaire werk is absoluut afgelopen, we doen niets anders meer dan ons de verveling van 't lijf houden door een marsch, of voetballen, of wat oefenen. Maar met dat moderne geschut is zo weinig te oefenen, in 10 minuten weet zelfs een leek er al alles van."

Na vier jaar mobilisatie waren de mannen hun soldatenleven zat; het eten, de donkere en vochtige huisvesting, de kleding, de nutteloosheid, de verveling, de kadaverdiscipline en de zware straffen voor kleine vergrijpen. De lange verloven, oefeningen, hobbyclubs, ontspannings-commissies en de cursussen van de Volksuniversiteit mochten niet baten.



Hoge officieren tijdens de vaandeluitreiking aan het Vrijwillig Landstorm Korps "Stelling van Amsterdam" in het Stadion in 1916.

In het midden staat Stellingcommandant Ophorst met een rouwband, waarschijnlijk vanwege het overlijden van zijn dochter in maart 1916.

In 1918 braken er zelfs rellen uit in enkele kampen. En het revolutionaire deel van de bevolking – de Russische revolutie had net plaatsgevonden – had andere redenen om onrust te stoken. Een paar van hen poogde het kruithuis bij Halfweg op te blazen en een demonstratieve mars bij de Cavaleriekazerne in Amsterdam liep uit de hand. Gevangenen in het Fort aan de Nekkerweg kwamen in opstand omdat ze dachten dat de revolutie ook in Nederland was uitgebroken.

Twee jaar eerder, op 29 maart 1916, mocht de landweer op onbeperkt klein verlof en later ook een deel van de vestingartillerie. De ontwikkelingen in de oorlog maakten de kans klein, dat Nederland nog bij de oorlog betrokken zou raken. Per fort bleven er nog enkele tientallen soldaten achter voor het onderhoud en de bewaking.



De Nederlandse neutraliteit werd niet gerespecteerd tijdens de Tweede Wereldoorlog, toen in de meidagen van 1940 het Duitse leger wél binnenviel. In vergelijking met de Eerste Wereldoorlog was namelijk het militaire belang van Nederland (m.n. voor de Duitse luchtmacht) toegenomen, de statische verdediging was in Frankrijk (Maginot-linie) en België (o.a. Fort Eben-Emael) verbeterd en het vermogen van Nederland om haar neutraliteit te verdedigen werd onvoldoende geacht. De bewapening en versterkingen waren gering en de manschappen slecht geoefend. Door een te kleine eigen wapenindustrie en te late bestellingen in het buitenland bezat Nederland bijvoorbeeld weinig vliegtuigen, gevechtswagens en luchtafweergeschut.

Gedurende de bezetting werden de meeste forten door de Duitse bezetter gebruikt, meestal als magazijn of kazerne en soms werd er een luisterpost of geschut opgesteld, met name in het deel van de Stelling dat in de Atlantikwall was opgenomen.

Aan het eind van de oorlog gebruikten zij de typisch Nederlandse verdediging tegen onze bevrijders. In het voorjaar van 1944 werden een groot deel van de Stelling ingericht als verdedigingslinie. Daarnaast werden wilde inundaties voorbereidt, door dijken van explosieven te voorzien, en werden diverse polders op amateuristische wijze onder water gezet.

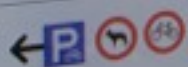
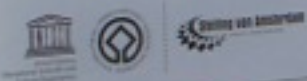
Tijdens de Koude Oorlog werden de meeste forten door het leger gebruikt voor de opslag van munitie en explosieven. Ook werden enkele forten gebruikt voor de opslag van noodvoorraden voedsel en verbandmiddelen.

**Duitse Luftwaffe-soldaten
poseren bij de hefkoepel van
Fort bij Aalsmeer.**

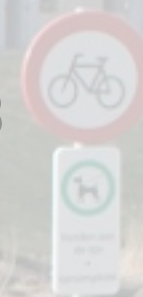


KONSTFORT
BIS VUURHUIZEN

'T FORT
RESTAURANT



8



CIVIEL GEBRUIK

Na de Tweede Wereldoorlog kwam een einde aan het tijdperk van permanente verdedigingswerken. Dat betekende ook het einde van de Stelling.

Redenen hiervoor waren het vliegtuig, de steeds toenemende mobiliteit en vuurkracht van een strijdmacht en de internationale samenwerking in NAVO-verband.



De bergloods van Fort bij Nigtevecht.



Huurfietsen op Fort bij Penningsveer.



Het toepasselijke uithangbord van de kanovereniging in het gerestaureerde Fort bezuiden Spaarndam.

De permanente vestingbouw blijkt slechts een fase te zijn geweest in de constante wapenwedloop; van knuppel tot kernwapen.

Een opleving in het gebruik volgde na de bevrijding. In 1946 werd een groot aantal forten ingericht als kampen voor 'politieke delinquenten', Nederlanders die gearresteerd of gevangen waren gezet omdat ze tijdens de oorlog 'fout' waren geweest. Na een paar jaar liep ook dit gebruik echter terug, op een locatie voor Indië-weigeraars na.

Vanaf 1964, maar vooral na het einde van de Koude Oorlog (1990), werden de meeste forten buiten gebruik gesteld en overgedragen aan de toenmalige Domeinen van het Ministerie van Financiën. In 1988 beëindigde het Ministerie van Defensie het gebruik van de laatste forten, maar bleef eigenaar van een aantal.

Domeinen bood de forten in eerste instantie aan aan provincie, gemeente of een daaraan verbonden instelling. Pas daarna kregen bedrijven, organisaties en particulieren de mogelijkheid tot koop. De meeste forten zijn nu in erfpacht of eigendom van overheden of natuurorganisaties.

Vrijwel alle forten en terreinen zijn tussen 1990 en 1992 officieel een Noordhollands provinciaal monument geworden. Een aantal zijn rijksmonument.

Bovendien wordt in alle moderne streek- en bestemmingsplannen rekening gehouden met de groene strook die de Stelling nu vormt. De groene strook wordt, door de aanleg van fietsroutes en natuurgebieden, steeds meer ingericht als aaneengesloten recreatiegebied. Ook het open landschap is een onderdeel van de Stelling en wordt zoveel mogelijk behouden.

De gehele Stelling staat sinds 1996 op de Lijst van het Werelderfgoed van de UNESCO. Daaruit blijkt dat de Stelling van grote cultuur-historische waarde is, vergelijkbaar met bijvoorbeeld de Egyptische Piramides en de Chinese Muur.

Door de decennialange isolatie van de forten, met een eigen bodemgesteldheid en waterhuishouding, is een unieke flora en fauna ontstaan. De Stelling is een belangrijk groengebied geworden; de forten zelf hebben veelal een nog grotere natuurwaarde.

Een fietsknooppunt bij het Fort bij de Liebrug, nabij Haarlem. Tot voorjaar 2003 werd dit fort door Brinks Waardetransport gebruikt. Tegenwoordig huisvest het een aantal bedrijven en winkels.





Honderd jaar na de oplevering van Fort aan de Nekkerweg is het nu het hotel en wellnesscentrum 'Fort Resort Beemster', genoemd naar de droogmakerij Beemster waar het in ligt. De droogmakerij Beemster zelf is ook een van de negen Nederlandse werelderfgoederen.

Vanwege de monumentstatus wordt er gezocht naar activiteiten die de forten een nuttig hergebruik geven en het onderhoud financieren. Daarbij worden ook ingrijpende verbouwingen uitgevoerd die het oorspronkelijke karakter sterk wijzigen. Maar niet alleen de forten zijn de moeite van het beschermen waard. Het gaat ook om de samenhang tussen alle delen van de Stelling.

De Provincie Noord-Holland fungeert als spil in de coördinatie tussen de verschillende provincies, gemeenten, eigenaren en andere belanghebbenden.

De provincie en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed hebben een beschermende functie. Er verdwijnen met enige regelmatig objecten door onwetendheid van betrokken partijen of bewust door ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening.



Wij dienen als goede erflaters dit onvervangbare erfgoed uit respect voor onze voorouders aan volgende generaties over te dragen. Ondertussen mogen wij genieten van het vernuft, de stilte en het groen dat de Stelling van Amsterdam ons biedt.

FILM 8.1 Video Stelling van Amsterdam.



Deze korte video van Museion Media geeft een beknopt beeld van de Stelling van Amsterdam.

Francesco Bandarini, destijds topman van de UNESCO, tijdens een bezoek in 2004 aan het Fort bij Spijkerboor.



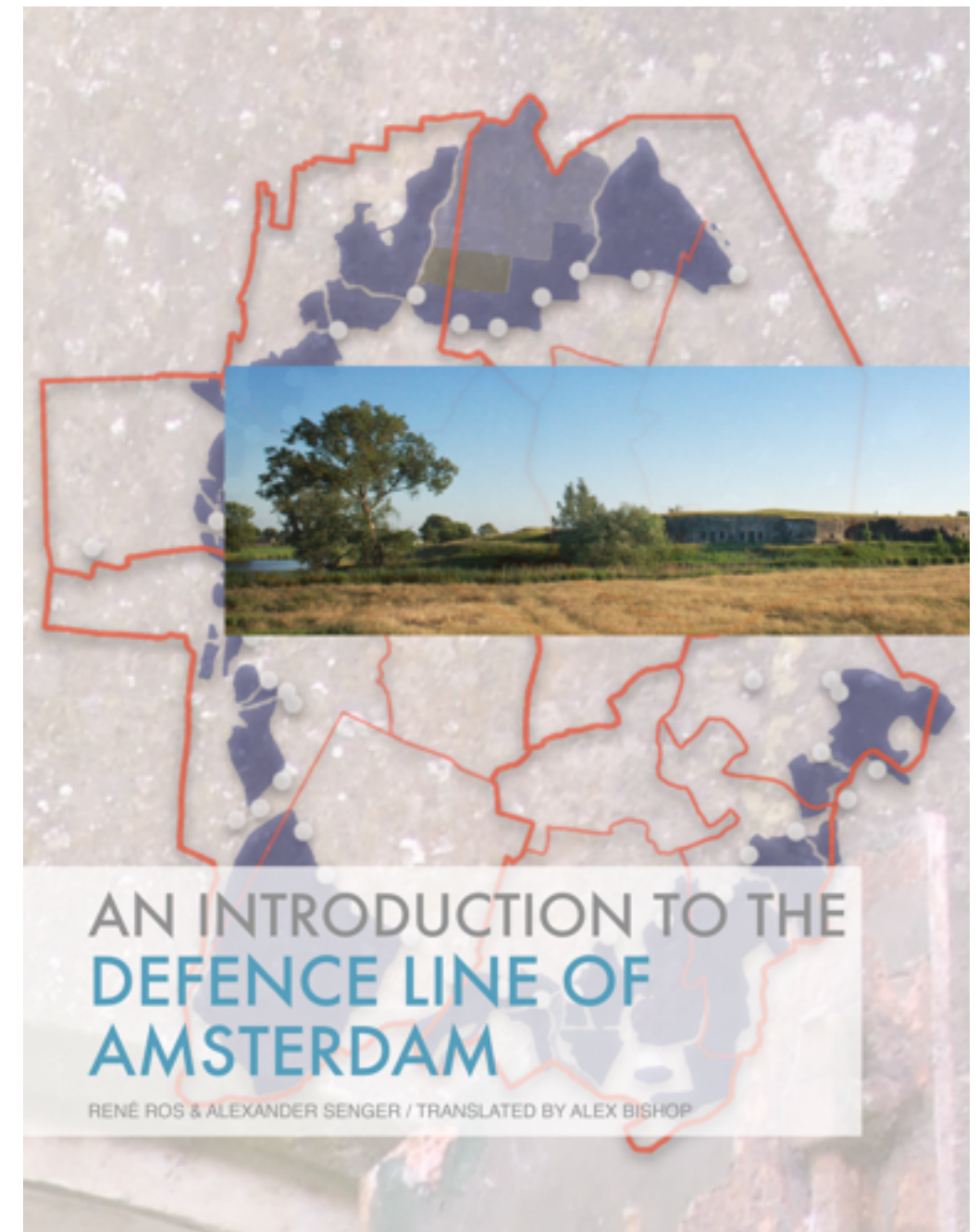
9

COLOFON

ANDERE PUBLICATIE

Indien u, of vrienden van u, de Engelse taal beheersen dan verwijzen we u graag naar de [Engelse versie in the iTunes Store](#).

Of zie de niet-interactieve versie voor andere platforms op onze [webpagina over dit e-book](#).



LINKS

[Stelling van Amsterdam. Een stadsmuur van water.](#)

[Documentatiecentrum Stelling van Amsterdam](#)

[Senger Communicatie](#)

[Museion Media](#)

[- Museion Media en de Stelling van Amsterdam](#)

[Byzantos](#)

[Stelling van Amsterdam Recreatie](#)

[Natuurmonumenten Stelling van Amsterdam](#)

[GPS Route Stelling van Amsterdam](#)

[Fietsgids Stelling van Amsterdam](#)

[Forten Info](#)

FOTO'S

Interesse in een van de gebruikte (lucht)foto's?

Kijk eens online in de [Stelling van Amsterdam Fotowinkel](#) en op [SengerPhoto](#).



AUTEURS

René Ros

René Ros studeerde informatica aan de Hogeschool van Amsterdam en is freelance consultant kantoor-automatisering.

Zijn passie voor de Stelling van Amsterdam, en ander militair erfgoed in de regio, begon in 1998. De resultaten van zijn veldwerk en archiefonderzoek publiceerde hij op zijn website, in een nieuwsbrief en andere publicaties.

E-mail: auteur@stelling-amsterdam.nl

Alexander Senger

Alexander Senger is freelance communicatie-adviseur en fotograaf. Zijn specialisaties zijn tekst, beeld en multimediale story telling.

Zijn interesse voor de Stelling van Amsterdam begon met zijn werk voor de Stichting Herstelling, waar mensen 'met een grote afstand tot de arbeidsmarkt' werkervaring opdoen op de forten van de Stelling. Sinds 1998 maakt hij foto's van het landschap, de forten en de mensen die daar werken.

E-mail: a.senger@sengercommunicatie.nl

DANK

Renderings: M.A.Spaans||[Byzantos 3D](#)



Luchtfoto Bastion Haarlem te Amsterdam: Google Inc.

Luchtfoto's: Otto Bodemeijer & René Ros.

Hedendaagse foto's: Alexander Senger & René Ros

Historische foto's: collectie René Ros

Bouwtekeningen: Nationaal Archief.

Kaartondergrond: © OpenStreetMap-auteurs

Video:

H.J. Lirb en J. Twigt, 'Ontdek de Stelling. Films over de Stelling van Amsterdam', Museion Media 2010; zie referentie 1)Geciteerd werk: Huib J. Lirb en John Twigt, "Korte introductie tot de Stelling van Amsterdam" (2'10"). Bonusfilm van de DVD Ontdek de Stelling. Films over de Stelling van Amsterdam, geproduceerd door Museion Media, Amsterdam, in opdracht van de Provincie Noord-Holland. ©2010 Museion Media, Amsterdam. Dit werk bevat overwegend origineel werk van voornoemde auteurs. De producent van dit geciteerde werk beschikt daarnaast over de licenties, voorzover benodigd en redelijkerwijs te achterhalen, voor het beeld en het geluid van derden. Voor vragen of opmerkingen: info@museion.nl

De woordenlijst is gebaseerd op Terminologie Verdedigingswerken, uitgegeven in 1999 door Stichting Menno van Coehoorn.

Tevens dank aan iedereen die op enigerlei wijze heeft bijgedragen aan de website 'Stelling van Amsterdam, een stadsmuur van water' en de beeldcollectie.

Zie het [Dankwoord in de Colofon](#) van die website voor meer informatie.

De auteurs hebben geprobeerd alle rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunnen zij contact opnemen met de auteurs.

COLOFON

© 2013-2014 René G.A. Ros en Alexander Senger

‘Kennismaken met de Stelling van Amsterdam’ is een publicatie waarop onder andere de Auteurswet 1912 van toepassing is. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van digitale technieken, druk, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de auteurs.

ACCES

In het algemeen een toegang of doorgang; in Nederland specifiek gebruikt voor een toegang die door een inundatie voert, in de vorm van een hoog terreingedeelte, dijk, kade, land-, spoor- of waterweg; wanneer enkele dicht bijeen gelegen accessen de mogelijkheid bieden tot onderlinge steunverlening spreekt men wel van een meervoudig acces

Gekoppelde termen in woordenlijst

Fort, Inundatie

Index

Zoek term

AFFUIT

Onderstel voor een vuurwapen.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Geschut, Granaat, Kanon

Index

Zoek term

BATTERIJ

1.(organisatorisch), een aantal stukken geschut van gelijk type, samengevoegd in één organisatie en onderling vuurverband.

2.(vestingbouwkundig), opstellingsplaats, eventueel op een bedding, voor een aantal stukken geschut; soms uitgevoerd als afzonderlijk klein verdedigingswerk.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Emplacement, Geschut, Nevenbatterij, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

BEDEKTE WEG

Doorlopende, door een aardlichaam gedekte weg rond de buitengracht van een vesting of als onderdeel van een aparte liniewal; bestemd voor het verzamelen van troepen voor een uitval, of als verdedigende opstelling; ook wel gedekte weg.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Sleep verwante termen hierheen

Index

BELEG

Het insluiten van een vesting of kringstelling en het treffen van voorbereidingen deze in bezit te krijgen.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Stelling, Vesting

Index

Zoek term

BESTRIJKEN

Het onder vuur (kunnen) nemen van een terreincompartiment of wateroppervlak.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Geschut

Index

Zoek term

BETON

Bouwmateriaal, samengesteld uit steenachtig materiaal (veelal grind), cement, zand en eventueel andere toevoegingen.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Bomvrij, Bunker

Index

Zoek term

BOMVRIJ

Het door metselwerk, beton of grondlaag bestand zijn van een verdedigingswerk tegen vernieling door bommen; het begrip is relatief en afhankelijk van het vermogen van de bewapening in een bepaalde periode.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Beton, Granaatvrij, Scherfvrij, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

BUNKER

Algemene, aan het Duits ontleende benaming voor gevechtsofstellingen, onderkomens e.d., doorgaans van gewapend beton.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Beton, Kazemat

Index

Zoek term

DAMSLUIS

Sluis ter afdamming van een waterloop, veelal in de vorm van een schotbalksluis.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Inundatie

Index

Zoek term

EMPLACEMENT

Vorbereide opstellingsplaats voor geschut; ook wel platform.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Batterij, Geschut

Index

Zoek term

FORT

Zelfstandig, gesloten en naar alle zijden verdedigbaar werk; heeft als regel geen burgerbevolking.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Acces, Geschut, Gracht, Kazemat, Linie, Poterne, Stelling, Terreplein, Torenfort, Verdedigingswerk, Vesting

Index

Zoek term

FRONT

Naar de vijand toegekeerde zijde van een verdedigingswerk, de voorzijde; Tegengesteld aan keel.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Keel, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

GESCHUT

Verzamelnaam voor vuurmonden, samengesteld uit schietbuis, onderstel (affuit) en richtmiddelen.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Affuit, Batterij, Bestrijken, Emplacement, Fort, Granaat, Hefkoepel, Kanon, Kazemat, Nevenbatterij, Pantserkoepel

Index

Zoek term

GRACHT

Gegraven doorlopende hindernis rond een vestingwerk ter vergroting van de stormvrijheid; in laag terrein doorgaans breed, ondiep en met water gevuld; in hoog terrein als regel vrij smal, diep en droog.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Fort, Vesting

Index

Zoek term

GRANAAT

Langwerpig en spits (ogievormig), vroeger ook wel bolvormig geschutprojectiel van ijzer of staal, gevuld met springstof of andere strijdmiddelen en ontstoken door middel van een buis.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Affuit, Geschut, Granaatvrij, Kanon, Scherfvrij

Index

Zoek term

GRANAATVRIJ

In zekere mate bestand tegen vernieling door granaten.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Bomvrij, Granaat, Scherfvrij

Index

Zoek term

HEFKOEPPEL

Pantserkoepel die snel geheven en weer ingetrokken kan worden en in normale verzonken toestand onzichtbaar en moeilijk trefbaar is.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Geschut, Pantserkoepel

Index

Zoek term

HOOFDVERDEDIGINGSLIJN

Doorgaande veldstelling waarin de uiteindelijke hardnekkige weerstand diende te worden gevoerd; in een fortelinie doorgaans aangelegd tussen de kelen der forten, zodat deze de HVL konden flankeren; in ons land toegepast van ca 1880 tot en met de Eerste Wereldoorlog.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Sleep verwante termen hierheen

Index

INUNDATIE

Doorgaans defensieve onderwaterzetting van een terreingedeelte voor militaire doeleinden; is zo mogelijk zowel onbegaanbaar als onbevaarbaar; wordt ook wel offensief gebruikt om een vijand te verdrijven.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Acces, Damsluis, Voorstelling, Waterlinie

Index

Zoek term

KANON

Vuurmond (stuk geschut) met lange loop van circa 15 of meer maal het kaliber en een hoge aanvangssnelheid, voor het verschieten van projectielen over relatief grote afstand; onderscheiden wordt vlakbaangeschut en krombaangeschut.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Affuit, Geschut, Granaat

Index

Zoek term

KAZEMAT

1. (in een vestingwerk), tegen vijandelijk vuur gedekte en van een schietgat voorziene ruimte voor de opstelling van een vuurwapen; aanvankelijk deel uitmakend van een vestingwerk, later vrijstaand; soms een gedekte ruimte voor legering of materieelopslag; ook wel geschutkelder, kanonkelder of gekazematteerde batterij.
2. (vrijstaand), een meestal betonnen en tot een verdedigingslinie behorende opstellingsplaats voor geschut of mitrailleurs; veelal bunker genoemd.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Bunker, Fort, Geschut, Vesting

Index

Zoek term

KEEL

Van de vijand afgekeerde zijde van een verdedigingswerk, de achterzijde. Tegengesteld aan front.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Front, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

KEELKAZEMAT

In de keel van een fort aangebrachte kazemat ten behoeve van de achterwaarts verdediging en/of flankering van terrein tussen de forten.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Sleep verwante termen hierheen

Index

Zoek term

KRINGENWET

In het algemeen, een wet op grond waarvan de bouw van opstallen, of het laten groeien van gewas, binnen bepaalde kringen rond verdedigingswerken aan beperkende bepalingen kon worden gebonden; deze militaire erfdienstbaarheden hadden ten doel waarnemings- en schootsvelden zo veel mogelijk vrij te houden of snel te kunnen vrijmaken; meestal gebruikt ter aanduiding van de Wet van 21 december 1853, Staatsblad No 128 (de z.g. Kringenwet).

Gekoppelde termen in woordenlijst

Verboden kring

Index

Zoek term

LINIE

Ongeveer lineair stelsel van doorgaande, aaneengeschakelde of anderszins samenhangende verdedigingswerken, veelal voorzien van hindernissen zoals inundaties, grachten, prikkeldraadversperringen, mijnevelden en tankhindernissen.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Fort, Opnamestelling, Stelling, Vesting, Voorstelling, Waterlinie

Index

Zoek term

NATIONAAL REDUIT

Kringstelling, bedoeld als laatste wijkplaats voor landsregering en krijgsmacht, van zodanige grootte dat dezen zich er langdurig zouden kunnen handhaven.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Stelling

Index

Zoek term

NEVENBATTERIJ

Batterij gelegen in de onmiddellijke omgeving van een verdedigingswerk en organisatorisch daartoe behorend.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Batterij, Geschut, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

OPNAMESTELLING

Stelling of linie, of een deel daarvan, bestemd om terugtrekkende troepen op veilige wijze te kunnen opnemen.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Linie, Stelling

Index

Zoek term

PANTSERKOEPEL

Draaibare gepantserde geschutsopstelling, ook wel draaikoepel of pantsertoren genoemd.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Geschut, Hefkoepel

Index

Zoek term

POTERNE

Ondergrondse bomvrije gang door een fort of vesting, dienende als verbinding met een (geheime) toegangs- of uitvalspoort; meer in het algemeen als interne verbinding met andere delen van het verdedigingswerk.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Fort, Vesting

Index

Zoek term

SCHERFVRIJ

In zekere mate bestand zijn tegen granaatscherven e.d.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Bomvrij, Granaat, Granaatvrij

Index

Zoek term

STELLING

Min of meer zelfstandig stelsel van verdedigende opstellingen, al dan niet gebaseerd op permanente verdedigingswerken.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Beleg, Fort, Linie, Nationaal Redit, Opnamestelling, Vesting, Voorstelling, Waterlinie

Index

Zoek term

TERREPLEIN

Open binnenruimte van een vestingwerk; ook wel een brede walgang.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Fort, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

TORENFORT

Fort met een bomvrije toren als voornaamste opstelplaats van geschut; de toren had tevens de functie van reduit, legeringruimte en magazijn.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Fort

Index

Zoek term

VERBODEN KRING

Kring om een vestingwerk waarbinnen het gebruik van grond voor bouwwerken en beplantingen krachtens wettelijk voorschrift onderhevig was aan beperkende bepalingen, voor het verzekeren van een onbelemmerd waarnemings- en schootsveld.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Kringenwet, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

VERDEDIGINGSWERK

Als zodanig aangelegde, dekkingverschaffende opstelling voor troepen en bewapening; te onderscheiden in permanente (duurzame) en tijdelijke vestingwerken, respectievelijk veldwerken.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Batterij, Bomvrij, Fort, Front, Keel, Nevenbatterij, Terreplein, Verboden kring, Vesting

Index

Zoek term

VESTING

Versterkte stad; soms ook een groter verdedigingsgebied.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Beleg, Fort, Gracht, Kazemat, Linie, Poterne, Stelling, Verdedigingswerk

Index

Zoek term

VOORSTELLING

Op enige afstand voor de eigenlijke verdedigingslinie gelegen veldstelling, ter vertraging van een vijandelijke opmars en/of als opnamestelling; veelal gelegen voor een inundatie of op een droogblijvend terreingedeelte.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Inundatie, Linie, Stelling

Index

Zoek term

WATERLINIE

Aaneengesloten linie of stelling, bestaande uit door inundatiën gedekte verdedigingswerken en troepenopstellingen.

Gekoppelde termen in woordenlijst

Inundatie, Linie, Stelling

Index

Zoek term